

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آسیب های تربیت اجتماعی فرزند در خانواده و راهکارهای پیشگیری و درمان آن در آیات و روایات

حنانه محمدی نیای راد^۱

^۱ - سطح ۲ (کارشناسی)، مدرسه علمیه زینبیه

چکیده

آسیب های اجتماعی در زمان حاضر به عنوان یک تهدید بسیار جدی، سلامت جامعه را همواره با خطر روبرو ساخته است. خانواده به عنوان اولین نهاد اجتماعی، فرآیند جامعه پذیری و کنترل اجتماعی را به طور مناسب و سالم برعهده داشته است. بنابراین کودکانی که در چنین خانواده ای رشد می کنند، انسان هایی قانونمند هستند. خانواده به عنوان کوچک ترین نهاد اجتماعی، آسیب پذیرترین گروه در برابر آسیب های اجتماعی است. در این صورت، بیشتر مشکلات و آسیب های تربیتی ابتدا در خانواده ها نمایان است. در این صورت عدم کنترل و برخورد ناصحیح با آنها به درون جامعه کشیده می شود. در این شرایط سخت، دیگر نمی توان به راحتی مشکلات و آسیب ها را کنترل کرد. مقاله حاضر به شیوه توصیفی و کتابخانه ای پرداخته و آسیب های تربیت اجتماعی کودکان را مورد بررسی قرار داده است.

کلید واژگان: آسیب تربیتی، تربیت، تربیت اجتماعی خانواده، کودک

مقدمه

از ابتدای تاریخ خانواده، به عنوان اصلی ترین نهاد اجتماعی که هدف از آن در نگاه قرآن کریم تأمین سلامت روانی برای سه دسته آمده است که زن و شوهر، پدر و مادر و کودکان و همچنین ایجاد آمادگی برای برخورد با آسیب های اجتماعی است. این قانونی اصلی برای حفظ سنت ها، هنجارها و ارزش های اجتماعی بوده است. همچنین جایگاهی برای نشان دادن عواطف انسانی و رشد اجتماعی است که شخصیت کودک در آن تربیت شده است و اولین تجربیات را در آن می آموزد، آنچه که در خانواده از اهمیت ویژه ای دارا است، توجه به ارزش ها؛ به ویژه ارزش های خانوادگی و اجتماعی است. همان طور که ارزش های اجتماعی از اساسی ترین عناصر نظام اجتماعی هستند که از راه آنها می توان جامعه را کنترل کرد. همچنین پرداختن به این بنای مقدس و بنیادین و هدایت آن به جایگاه اصلی اش، همواره سبب اصلاح خانواده بزرگ انسانی و فراموشی از آن، باعث دور شدن انسان از زندگی حقیقی و افتادن به ورطه نابودی بوده است. در پیشینه این پژوهش کتاب ها و مقالاتی با این موضوع نگاشته شده است که هر کدام از این پژوهش ها به یک بحث در ارتباط با موضوع پرداخته اند.

برای مثال حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت؛ نویسنده محمد جواد طبسی. در این کتاب پی بردن به ارزش واقعی هر چیزی را مستلزم شناخت حقیقت آن می داند و پی بردن به ارزش های فرزندان را از وظایف خانواده پدران و مادران معرفی می کند.

ساخت اجتماعی واقعیت نویسنده برگر لوکمان. در این کتاب اصلی ترین وظیفه خانواده را اجتماعی کردن کودکان بر می شمارد.

روانشناسی رشد نویسنده علی اکبر شعاعی نژاد در این کتاب نویسنده سعی دارد عوامل متعدد انزواطلبی و گوشه گیری کودکان را بیان کند و اساسی ترین دلیل این امر را محیط خانواده معرفی می کند.

تاثیر سرزنش و عیب جویی والدین از کودک نویسنده نسترن سمیعی منفرد. در این مقاله برخورد نادرست پدر و مادر با فرزندان را عامل از دست دادن عزت نفس و از بین رفتن رابطه بین فرزندان با والدین می داند.

نوشتار حاضر در صدد بیان برخی از روش های غلط آسیب های اجتماعی تربیت کودکان در خانواده و راهکارهای پیشگیری و درمان آن در آیات و روایات می باشد.

در پاسخ به این پرسش سؤالاتی نظیر نقش خانواده در تربیت اجتماعی فرزندان، آسیب‌های تربیت اجتماعی فرزندان در خانواده و راهکارهای پیشگیری و درمان این آسیب‌ها را از منظر آیات و روایات مورد بررسی قرار داده است. نحوه پاسخگویی به این سؤالات در نوشتار حاضر به روش نقلی توصیفی و مطالعات کتابخانه‌ای است.

در هر پژوهشی بسته به عنوان و موضوع آن، واژه‌ها و اصطلاحاتی وجود دارد که لازم است قبل از تبیین موضوع تعریف شود و هم گستره موضوع مشخص شود. در این مقدمه هم، در ابتدا به تعریف اصطلاحات عنوان و سپس به برخی مفاهیم مرتبط با بحث پرداخته می‌شود:

مفهوم شناسی

۱. تربیت

تربیت عبارت است از انتخاب رفتار و گفتار مناسب، ایجاد شرایط و عوامل لازم و کمک به شخص مورد تربیت، تا بتواند استعدادهای نهفته‌اش را در تمام ابعاد وجودی خویش به طور هماهنگ پرورش داده و شکوفا سازد و به‌سوی هدف و کمال مطلوب، به تدریج حرکت کند.

مقصود از تربیت کودک به طور خاص آن است که مرتبی، اعم از پدر، مادر، معلم و ...، طفل را در بُعد روحی و اخلاقی پرورش دهد، به‌گونه‌ای که جسم و جان و عقل و علم او افزایش یابد و در این باره به‌طوری انجام وظیفه نماید که آنچه به مصلحت اوست از امور مربوط به دین و دنیای وی، انجام پذیرد.

این معنی را می‌توان از بعضی آیات قرآن استفاده کرد، مانند آن که می‌فرماید: «وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا»^۱ یعنی برای پدر و مادر خویش از درگاه خداوند در زمان حیاتشان طلب مغفرت و رحمت بنما، پاداش آن‌چه تو را در کودکی تربیت نموده‌اند.^۲

لفظ «رحمت» در آیه شریفه در برگیرنده همه کارهای پسندیده مربوط به دین و دنیا است و شخص از پروردگار خویش درخواست می‌نماید، آن‌گونه که پدر و مادر نسبت به کارهای پسندیده مرا تربیت کرده و به من احسان نمودند، آن‌ها را مشمول رحمت و مغفرت خویش قرار ده.^۳

^۱ اسراء: ۲۴

^۲ طبرسی، مجمع البیان، ج ۶، ص ۲۴۱

^۳ رازی، تفسیر الکبیر، ج ۲۰، ص ۳۲۷

از کلمه «إِرْحَمَهُمَا» استفاده می‌شود، پدر و مادر باید بر اساس محبت، فرزندان خود را تربیت نمایند. هم‌چنین از کلمه «رَبَّيَانِي» استفاده می‌شود انسان باید از مربیان خود تشکر و قدردانی کند.^۱

۲. آسیب تربیتی

مقصود عناصری است که تخریب تربیت انسان را به دنبال دارد، یعنی بعضی از عناصر موجب سقوط تربیت انسان می‌شود و بعضی از عناصر نیز فرد را به اوج ترقی می‌کشاند و نوع تربیت فرد عاملی است که در تحقق هر کدام از این دو تاثیر دارد.^۲

۳. تربیت اجتماعی

کلمه تربیت بیشتر همراه با واژه تعلیم به کار می‌رود و این دو واژه به ظاهر دو معنای متفاوت را به ذهن یاد می‌دهد. هدف از تعلیم، آموختن و آموزش دادن و منظور از تربیت، پروراندن، به ترقی و کمال رساندن و بالابردن و برتری دادن است.^۳ یکی از ساحت‌های بسیار مهم تربیت انسان، ساحت تربیت اجتماعی است. تربیت اجتماعی واژه‌ای است که به پرورش دادن فرزندان بر اساس التزام به آداب اجتماع و اصول ارزشمند اخلاقی است، به طوری که از همان دوران کودکی بتوانند در جامعه حضور یابند و از حس رفتار و ادب و تعادل روحی و روانی و خردورزی در برخورد با دیگران، برخوردار باشند.

خانواده اولین نهادی است که این اصول تربیتی در آن تجربه می‌شود. پدران و مادران می‌توانند الگوی عملی و نمونه عینی این صفات برای کودکان باشند تا در عرصه زندگی اجتماعی خویش آن‌ها را به کار ببندند.^۴

^۱ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۷۱

^۲ رضایی اصفهانی، قرآن و تربیت اجتماعی کودکان، ص ۱۶۷

^۳ نیک زاد، محمود، کلیات فلسفه تعلیم و تربیت، ص ۱۹-۲۰

^۴ مهمدیان، بهرام، نگاهی دیگر به حقوق فرزندان از دیدگاه اسلام، ص ۱۹۱

نتیجه گیری

امروزه بحران آسیب‌های اجتماعی از بحران‌های عمده جهانی است که سایه شوم آن را بر تمامی جوامع انسانی افکنده است. این معضل اجتماعی از یک سو از هم پاشیدگی خانواده‌ها و از سوی دیگر افزایش روزافزون جرم و جنایت را با خود به ارمغان آورده است. با توجه به تلاش‌هایی که در رفع آسیب‌های اجتماعی صورت گرفته، متأسفانه پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی نه تنها مثمرتر نشده، بلکه ابعاد آن گسترده‌تر نیز شده است. خانواده مهمترین کانون و عامل تربیت اجتماعی کودکان است. چرا که در همه ابعاد زندگی کودکان در سال‌های اولیه زندگی احاطه دارد و کودک برای رفتارهای اولیه و برقراری ارتباط موثر با دیگران عمدتاً از خانواده الگو می‌گیرد. اما خانواده گاه در اثر موانعی دچار آسیب می‌گردد. به ویژه در دنیای امروز که در اثر گسترش زندگی صنعتی و زندگی مدرن، خانواده با تغییرات بسیار گوناگونی مواجه شده است. با توجه به مطالبی که ارائه شد به این نتیجه می‌رسیم که در بیان اهمیت آسیب شناسی خانواده باید توجه کنیم که ریشه بیشتر ناهنجاری‌های رفتاری، عاطفی، اجتماعی، اخلاقی، فرهنگی و تربیتی افراد یک جامعه از عدم توجه و تمرکز به آسیب‌های روبه روی خانواده‌ها در تربیت کودکان سرچشمه می‌گیرد. با توجه به آسیب‌های اجتماعی نتیجه عدم شناخت و آگاهی به روش زندگی مشترک، و عدم توجه به رشد معنوی و اجتماعی فرزندان، آسیب‌هایی نظیر محرومیت از امنیت خانواده، بی‌مهری و انزوا طلبی را به همراه خواهد داشت که برای جبران این آسیب‌ها راهکارهایی ارائه شده است که می‌توان به تقویت رشد و عواطف و احساسات کودکان و مسئولیت‌پذیری و آداب و معاشرت آنان ارتقا بخشید و تاثیرگذارترین برنامه پیشگیری از هرگونه آسیب و با هر علتی دین اسلام است که اگر به طور درست در نظام خانواده و جامعه نمایش داده شود، بنا بر گفته خداوند شروع این اصلاح که حتی موجب اصلاح جامعه می‌شود، خانواده است.

فهرست منابع

- قرآن کریم؛ محمد دشتی
- نهج البلاغه؛ محمد دشتی
- صحیفه سجادیه؛ محمد مهدی رضایی

کتاب فارسی

- ۱- ابراهیمی پور، قاسم، شاخص های خانواده مطلوب از دیدگاه اسلام، نشر: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۴۰۰.
- ۲- برگر، پیتر و دیگران، ساخت اجتماعی واقعیت؛ ترجمه عزت الله فولادوند، تهران، نشر: علمی و فرهنگی، ۱۳۸۷.
- ۳- بستان، حسین، جامعه شناسی خانواده با نگاهی به منبع اسلامی، نشر: پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۶.
- ۴- جیمز دبلیو و ندرزندن، روان شناسی رشد؛ نشر انتشارات ساوالان، ۱۳۷۶
- ۵- جر، خلیل، فرهنگ عربی، فارسی لاروس؛ ج ۲، نشر امیرکبیر، چاپ هفدهم، ۱۳۸۸
- ۶- حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم، موسسه آل بیت، ۱۳۶۰.
- ۷- جوادی آملی، عبدالله، جامعه در قرآن، نشر: اسراء، ۱۳۹۰.
- ۸- داوودی، محمد و دیگران، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت (علیهم السلام)؛ نشر پژوهشکده حوزه و دانشگاه، چاپ چهاردهم، ۱۳۹۸
- ۹- رابرتسون، ایان، درآمدی بر جامعه؛ ترجمه حسین بهروان، نشر: آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷.
- ۱۰- رضایی، مهدیه، قرآن و تربیت اجتماعی کودکان؛ نشر انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، قم، ۱۳۹۳.
- ۱۱- رازی، مهدیه، قرآن و تربیت اجتماعی کودکان؛ ج ۲۰، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، قم، ۱۳۹۳.
- ۱۲- ستوده، هدایت الله، مقدمه ای بر آسیب شناسی اجتماعی، نشر آوای نور، ۱۳۷۳.
- ۱۳- سالاری فر، محمدرضا، خانواده در نگرش اسلام و روان شناسی؛ نشر: سمت، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، چاپ پانزدهم، ۱۳۸۵

- ۱۴- شعاری نژاد، علی اکبر، روان شناسی رشد؛ نشر اطلاعات، چاپ بیستم، ۱۳۹۲
- ۱۵- شیرای، مصلح الدین عبدالله سعد، کلیات سعدی، بوستان، باب هفتم، بخش ۱۳۶۲، ۲۳.
- ۱۶- کاوه، سعید، «ناکارآمدی ها در تربیت فرزندان (شناخت عوامل مشکل آفرین در تربیت فرزند)»؛ نشر سخن، ۱۳۸۸.
- ۱۷- گیدنز، آنتونی، جامعه شناسی؛ ترجمه: حسن چاوشیان، نشر نی، تهران، ۱۳۸۶.
- ۱۸- مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۸، نشر: مرکز نشر کتاب، چاپ اول، ۱۳۹۹.
- ۱۹- معین، فرهنگ معین؛ ج ۴، نشر زرین، چاپ سوم، ۱۳۸۶
- ۲۰- مهمدیان، بهرام، نگاهی دیگر به حقوق فرزندان از دیدگاه اسلام؛ نشر انجمن اولیاء و مربیان، چاپ چهارم، ۱۳۹۰.
- ۲۱- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۳، نشر: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۳.
- ۲۲- نیک زاد، محمد، کلیات فلسفه و تعلیم تربیت؛ نشر کیهان، تهران، ۱۳۷۵.

کتاب عربی

- ۱- بستانی، فرهنگ ابجدی؛ ترجمه فوادافرام بستانی، نشر اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۶.
- ۲- راغب اصفهانی، حسین، مفردات الفاظ القرآن؛ ج ۲، ترجمه غلام رضا خسروی حسینی، نشر مرتضوی، چاپ چهارم، ۱۳۸۸.
- ۳- صدوق، محمدبن علی، من لا یحضر الفقیه، ج ۳، نشر: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۷.
- ۴- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان؛ ج ۶، بیان جوان، قم، ۱۳۹۰.
- ۵- طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق؛ ج ۱، الاشریف الرضی، قم، ۱۳۷۰.
- ۶- قمی، عباس، سفینه البحار، ج ۶، قم، انتشارات اسوه، ۱۴۱۴ق.
- ۷- قرشی، قاموس قرآن؛ ج ۵، نشر دارالکتب الاسلامیه، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۸.
- ۸- مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت، داراحیا التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
- ۹- متقی هندی، حسام الدین، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، ج ۱۶، بیروت، نشر مؤسسه الرساله، ج ۶، ۱۴۰۹ ق.
- ۱۰- نوری، محدث، مستدرک الوسائل؛ بیروت، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ج ۲، ۱۴۰۹ ق.

مقالات

- ۱- ایمانی، محسن، "تربیت اجتماعی"، فصنامه تربیت، سال سوم، ۱۳۶۶
- ۲- حسین زاده، علی و دیگران، "تبیین مهم ترین روش های عاطفی آسیب زا در تربیت با تکیه بر آیات قرآن کریم و احادیث ائمه (علیه السلام)؛ پژوهشنامه معارف قرآنی آفاق دین، شماره ۲۲، ۱۳۹۴
- ۳- سمیعی منفرد، نسترن و دیگران، "تأثیر سرزنش و عیب جویی والدین از کودک"؛ همایش بین المللی روان شناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، ۱۳۹۹
- ۴- ساریان، حمیده، "در ارتباط نگرش های تربیتی والدین با ابعاد سلامت روانی اجتماعی نوجوانان دختر"؛ نشریه روان شناسی مدرسه، شماره ۳، ۱۳۹۲
- ۵- شعبانی، زهرا و دیگران، "بررسی رابطه شیوه های فرزندپروری والدین با افسردگی"؛ نشریه خانواده و پژوهش، شماره ۳۶، ۱۳۹۶
- ۶- صالحی، شیوا و دیگران، "بررسی نقش خانواده درپیشگیری از آسیبهای اجتماعی و فرهنگی نوجوانان"، اولین کنفرانس بین المللی فرهنگ، آسیب شناسی روانی و تربیت، ۱۳۹۶
- ۷- طباطبایی، علی و دیگران، "بررسی رابطه سبک های فرزندپروری والدین با پیشرفت تحصیلی"؛ فصل نامه علمی، پژوهشی، شماره ۱، ۱۳۹۳